

Multidimenzionális nemi sztereotípiák a 21. század versenysportjában Magyarországon

Doktori tézisek

Béki Piroska

Testnevelési Egyetem
Sporttudományok Doktori Iskola

Témavezető: Dr. Gál Andrea egyetemi docens, PhD

Hivatalos bírálók: Dr. Tibori Tímea tudományos főmunkatárs, CSc
Dr. Müller Anetta egyetemi docens, PhD

Szigorlati bizottság elnöke: Dr. Túry Ferenc egyetemi tanár, PhD

Szigorlati bizottság tagjai: Dr. Vingender István főiskolai tanár, PhD
Dr. Szabó Attila egyetemi docens, DSc

Budapest

2017

BEVEZETÉS

A mai kor nyugati társadalmában a nemi szerepek változása miatt egyre kevésbé szembetűnőek azok az eltérések, melyek a férfiak és nők az adott kultúrában hagyományosnak nevezhető norma- és értékrendszerében, viselkedésformáiban, tevékenységeiben korábban megmutatkoztak. Napjainkban szélesebb és látványosabb a nők gazdaságot, politikát vagy éppen a munkaerőpiacot érintő szerepvállalása, de ezzel a "területfoglalás"-sal párhuzamosan már egy ellentétes irányú társadalmi folyamatnak is tanúi lehetünk: bár nem a nőkével azonos mértékben, de megindult a férfiak megjelenése is azokon a társadalmi színtereken, amelyek hagyományosan a „gyengébb” nemhez kötődtek. A férfiasság-nőiesség koncepciója lényegesen többet módosult a 20. században, mint a biológiai nem definíciója, bár az orvostudomány, és azon belül is a genetika fejlődése számos kapcsolódó problematikát és megoldást tárt fel (a nemi kromoszómák, illetve a nemi hormonok szintjének atipikussága, a transzszexualitás jelensége, a nemátalakító műtétek lehetősége stb). Mindez, valamint a nemek közötti egyenlőség - egyenlőtlenség, esélyegyenlőség - esélyegyenlőtlenség hosszú idő óta fennálló dilemmája megkérdőjelezhetlenné teszi a nyugati társadalomtudományokban már évtizedek óta jelen lévő gender kutatások létjogosultságát.

A nők megjelenése, majd egyre nagyobb arányú részvétele a versenysportban nyilvánvalóvá tette, hogy milyen magas szintű fizikai és pszichés teljesítményre képesek a nők. A sportolók bebizonyították (ami a történelem női hőseinek köszönhetően már korábban kiderült), hogy a „gyengébb nem” lehet akár erősebb, bátrabb, kitartóbb, és sikerebb is, mint egy férfi, komoly kihívás elé állítva ezzel az évszázadok alatt berögzült nemi sztereotípiákat. A sport így vált a nemekhez kötődő általánosítások megváltoztatásának egyik fő terepévé és kezdte el foglalkoztatni a sport, a nemek és a társadalom összefüggéseivel foglalkozó kutatókat, szakembereket. A sport és a gender kapcsolatára fókuszáló, átfogó jellegű kutatás azonban mindeztidáig nem vált gyakorivá Magyarországon.

Disszertációmban a szakirodalmi eredményeket és elméleti összefüggéseket figyelembe véve alkottam meg egy teoretikus modellt azon nemi sztereotípiák vizsgálatához, amelyek napjainkban a különböző sportágakban szereplő nőkhöz és férfiakhoz kapcsolódnak. Az ebben szereplő dimenziók a sportoló nőkkal kapcsolatos sztereotípiákra, a nemi identitásra, a sportszocializációra, és a nemi szerepekre fókuszálnak. Az egyes dimenziókat további alegységekre bontottam a jobb érthetőség kedvéért, melyek a pszichológiai tényezőket, a szexuális orientációt, a nőies viselkedést, illetve megjelenést elemzik.

CÉLKITŰZÉSEK

Értekezésem témájának, a sportban megjelenő nemi sztereotípiák vizsgálatának aktualitását és jelentőségét elsősorban a nők egyre nagyobb számú megjelenése adja a versenysportok minden területén. A disszertáció tárgyát egyrészt a nemi identitás, a sportszocializáció, a sportágválasztás, a nemi szerepek és a sztereotípiák kapcsolódási pontjainak feltárása és elemzése képezik, másrészt kiterjed a hazai női versenysportolók és a leendő sportszakemberek tapasztalatainak és attitűdjeinek vizsgálatára is. Céloom kettős: az értekezés első, hangsúlyosabb és terjedelmesebb elméleti részében tárgyalom a női sport szakmai, sportpolitikai és társadalmi megítélésének hátterét nyújtó gender szempontú elméleteket, az abban használt leggyakoribb fogalmakat, kutatási irányokat, valamint a korábbi hazai és nemzetközi vizsgálatok eredményeit. Az értekezés második részében a női versenysport megítélését, a sportolókkal kapcsolatos, napjainkban is kimutatható nemi sztereotípiákat feltáró empirikus kutatásom bemutatása következik. A disszertációm elsősorban a nőkre fókuszál, de mivel a két nem csak egymás meghatározottságában értelmezhető, több ponton a férfiak sportjára, az azzal kapcsolatos aspektusokra is kitértem.

Kutatási témámmal kapcsolatban a következő **hipotéziseket** állítottam fel:

1. Napjainkra a sportágak nemi vonatkozásának társadalmi elfogadottsága Metheny kategóriarendszeréhez képest változott.
2. A maskulin sportágak és az azokban résztvevők megítélésében nem jelennek meg sztereotípiák, de női szakágának létjogosultságát ma is megkérdőjelezzik azon tradicionális férfisportoknál, amelyekre a nagyfokú agresszió, illetve extrém fizikai igénybevétel jellemző.
3. A sztereotipizálás a férfiak körében erősebben jelentkezik, mint a nők esetében, és előbbiek erősebben kötődnek a hagyományos nemi szerepekhez is.
4. Az alacsonyabb iskolai végzettségű szülővel rendelkező válaszadók körében a sportágakhoz köthető nemi sztereotípiák gyengébbek, mint a magas iskolai végzettségű szülő gyermekei esetén.
5. A nőies sportágakat általában a szülők választják lánygyermeküknek korai életkorban, míg a férfias sportágakat a sportoló nők maguk választják több sportág kipróbálása után.

MÓDSZEREK

Kutatásom során a kvantitatív és kvalitatív módszereket ötvöztem, melyben kérdőíves vizsgálatot és mélyinterjúkat alkalmaztam.

Kérdőíves vizsgálat

Miután nem állt rendelkezésemre olyan validált kérdőív, amelyet a kutatásom során használhattam volna, egy saját surveyt készítettem, mely összesen 19 kérdést tartalmazott, s melyben nyitott és zárt kérdések egyaránt előfordultak. A kérdőívet egy előzetes vizsgálattal (pilot study) teszteltem, a próbafelmérést 2012-es tanévben készítettem a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Karának hallgatói között, melyben 100 kérdőívet elemeztem. Ezt követően a kérdőíves felmérést a 2013/2014-es tanévben végeztem a felsőoktatásban testkulturális szakokat indító egyetemeken és főiskolákon tanuló hallgatókkal (N=1107). A kérdőívet minden ilyen intézményben, az összes évfolyamon, a BSc és MSc szakokon egyaránt felvettem. A kapott eredményeket matematikai, statisztikai módszerekkel dolgoztam fel. Kétmintás t-próbát, chi-négyzet próbát, sztereotípiá-indexet alkalmaztam a hipotézisek igazolására, illetve szövegfelhős elemzést készítettem egyes kérdések eredményeinek bemutatására.

A félig strukturált mélyinterjú

A félig strukturált mélyinterjút az élsportoló nők szubjektív véleményének feltárására használtam. 2012-2016 között az előzetesen férfiasnak, illetve nőiesnek ítélt sportágakat űző, válogatott szintű sportolónőket (N=98) kérdeztem meg arról, hogy mi a véleményük a választott sportágukról és magukról a sportoló nőkről. A félig strukturált interjúvázlat kidolgozása során fontosnak tartottam olyan kérdéseket feltenni, melyekkel a kutatott dimenziókat és az ezekre vonatkozó hipotéziseket vizsgálni tudtam. A kérdések azon részét pontosan kidolgoztam, amelyeket minden interjú-alanyomnak feltettem, hogy lehetőségem legyen az összehasonlításra. A beszélgetések során felmerült spontán kérdések alkották az interjúk másik részét.

EREDMÉNYEK

Eredményeim bemutatása során a két vizsgálati módszerből származó adatokat szintetizáltam, ezáltal feltártam a nem és a sport összefüggéseit, a különböző sportágak képviselőihez kapcsolódó sztereotípiákat. Ezt követően összehasonlító elemzést végeztem a feminin és maskulin jellegű sportágakban szereplő élsportoló nők sportszocializációjára és sportágválasztására, a nemi identitásra és nemi szerepekre vonatkozó véleményeik alapján.

A sport és a nem összefüggései a sztereotípiák tükrében

Kérdőívemben felsoroltam az olimpiai játékokon megjelenő sportágakat, és Metheny 1965-ös csoportosításából kiindulva először arra voltam kíváncsi, hogy ma vajon mennyit változott a sportágak megítélése, illetve melyeket tekintenek a válaszadók nagyon férfiasnak (1), férfiasnak (2), semlegesnek, azaz kétneműnek (3), nőiesnek (4), illetve erőteljesen nőiesnek (5). Erre azért volt szükség, mert a kérdőív válasza adta az interjúk kutatás mintáját. A vélemények természetesen tükrözik a magyarországi viszonyokat, az egyes sportágak népszerűsége és eredményessége is befolyásoló tényező lehet a megítélésben. Azt is figyelembe kell venni, hogy egyes sportágak esetében a magyar válogatott női vagy férfi csapatai az eredményesebbek, hiszen például a kézilabdában a női szakág jobban teljesít, így ez nyilván hat annak elfogadottságára. Ez, az eredeti besorolás szerinti karakterében férfias sportág jelen eredményeimben már abszolút kétneműként jelenik meg (3,1). Az eredetileg nőiesnek vagy nagyon nőiesnek meghatározott sportágakban, ahol eddig nem jelentek meg férfi versenyzők, mint az RG vagy a műúszás, ma már együtt versenyezhetnek csapatban a sportolók nemüktől függetlenül. Eredményeim szerint e sportágak esetében a sztereotíp megítélés egyértelműen megmaradt.

A Likert-skálán történt értékelés alapján nőies sportágnak tekintik a műkorcsolyát (1,9), a szinkronúszást (1,4), a ritmikus gimnasztikát (1,3), illetve férfias sportágnak titulálják a nehéztalélikát (4,2), a birkózást (4,5), a judót (3,9), a labdarúgást (4,0), az ökölvívást (4,4), a súlyemelést (4,5), és a jégkorongot (4,1) (1. táblázat).

1. táblázat: A sportágak megítélése a kérdőíves kutatás alapján (Likert-skála)

	Érték	Sportágak
Feminin	1-2	műkorcsolya, ritmikus gimnasztika, szinkronúszás
Maszkulin	4-5	birkózás, judo, ökölvívás, súlyemelés, labdarúgás, jégkorong, nehéztatlétika
Kétnemű	3	vízilabda, röplabda, kézilabda, kosárlabda, taekwondo, kenu, kajak, maratoni futás, rúdugrás, kerékpár, gyorskorcsolya, evezés, sífutás, biatlon, atlétika, asztalitenisz, tenisz, tollaslabda, torna, triatlon, úszás, vívás, vitorlázás, szörf, műugrás, lovaglás, sprint, gyeplabda, íjászat, sportlövészet, öttusa, bob, jégteke, szánkósportok, hódeszkázás, síugrás

A női sport helyzetének értékelését azon a Likert-skálán mértem, melyben a két nem sportjának egyenlőségére vonatkozó kijelentéssel kapcsolatban kellett a mintába kerülőknek véleményt nyilvánítani. Eredményeim szerint a női sport megítélése változó: a válaszadók 21,8 %-a nem ért egyet azzal a kijelentéssel, hogy a női sport teljesen egyenértékű a férfiakéval. Legnagyobb százalékban (45,1%) úgy ítélik meg, hogy részben igaz a kijelentés, egyötödük viszont teljesen egyenértékűnek érzi a két területet.

A válaszadók véleménye alapján az olimpiai programban szereplő sportágak közül a legférfiasabbnak az ökölvívást tartották (31,8%), majd ezt követte a súlyemelés, nehéztatlétika, birkózás. Léteznek olyan sportágak, melyekben a válaszadók esetleg teljesen elutasítják a női szakág létjogosultságát. A legtöbb választ ebben az esetben a súlyemelés kapta (30,8%), majd az ökölvívás következett (22,7%), de a csapatsportok közül a labdarúgást (11,7%) illetve a jégkorongot (11,1%) is nem nőknek való sportágnak tekintették. Ez azért is volt érdekes, mert előzetesen azt vártam, hogy az ökölvívást tartják a nők számára legkevésbé elfogadhatónak. Valóban az ökölvívást tekintik a legférfiasabbnak, de mégis a súlyemelés női szakágának létjogosultságát kérdőjelezzik meg leginkább. Ez a két sportág a leginkább nem való nőknek a leendő sportszakemberek véleménye szerint.

A férfias sportágakat űző nőkhöz és nőies sportokat űző férfiakhoz sztereotípiák kötődnek, melyek szerint a feminin mozgásformákat űzők a nőiesség megjelenítői, míg a férfias mozgásformákban a férfiasságot testesítik meg a sportolók, függetlenül nemüktől. Az egyik legtradicionálisabb maszkulin sportág, a labdarúgás esetében nyílt kérdésekre adott válaszokat értékeltem azzal kapcsolatban, hogy vajon milyen kifejezésekkel jellemzik a sportágot és azon

belül is a nőket. A válaszadók több mint 80 százaléka férfiasnak, ezek közül is 26,5 százaléka nagyon férfiasnak ítélte meg a már fent említett Likert-skálás vizsgálat alapján a sportágat. A labdarúgásban versenyző nőket is leginkább férfiasnak (43,7 %) ítélik meg őket, illetve negatív válaszként megjelennek a lesbikus, valamint az agresszív jelzők, viszont, bár jóval kisebb arányban ugyan, a nőies (10,3 %), a kitartó (8,7 %), a kemény (6,9 %), az ügyes (7,2%) pozitív jelzők is előfordulnak.

A férfias sportágakban szereplő férfiak véleménye a legmarkánsabb és egyben a legelutasítóbb a nők részvételére vonatkozólag a maskulin sportágakban. Szavaikban egyértelműen manifesztálódik a tradicionálisan maskulinnak számító területek védelme, melyekbe a nők „behatolnak”. Ugyanakkor azok a nők, akik maskulin sportokat üznek sokkal, megengedőbbek mindkét nem esetében. Véleményükben sokkal jobban elfogadják és tolerálják azokat a sportolókat nemtől függetlenül, akik nem nemüknek adekvát sportágat választanak. A nőies sportágakban megjelenő nők véleménye határozottabban elutasító, mint a többi sportágban jeleskedőké. Nehezebben fogadják el, ha egy nő férfias, vagy egy férfi nőies sportot választ.

A labdarúgás esetében jól érződött, hogy míg a férfiak eredményességben elmaradnak a nőktől, mégis nézettséget tekintve a férfiak játékát a jelentős többség élvezetesnek, vagy nagyon élvezetesnek értékeli, addig a nőket a válaszadók több mint fele élvezhetetlennek minősíti. A kézilabdáról alkotott véleményekből ugyanakkor kiderült, hogy mind a férfi, mind a női szakág az ilyen jellegű megítélésben „fej-fej mellett” halad és a válaszadók körében mindkettő leginkább élvezetesnek, vagy nagyon élvezetesnek bizonyult.

A női jégkorong csak az utóbbi évtizedekben terjedt el és hazánkban is új, feltörekvő szakágnak számít a sportágon belül. Eredményességben így még messze elmarad a férfiaktól, ami a nézettségben is jól tükröződik. Úgy tűnik, egyelőre hiába küzdenek a női jégkorongozók az elismertségért: a férfiak játékát élvezetesnek tartják a leendő sportszakemberek, a nőket ugyanakkor a válaszadók több mint fele élvezhetetlennek ítéli meg. A vízilabda a sportágak megítélésénél már a semleges kategóriába tartozik. Ez azzal is magyarázható, hogy ugyan a női szakág még gyerekcipőben jár, de eredményessége egyre javul. Játékukat leginkább nagyon élvezetesnek ítélik meg a válaszadók mindkét nem esetében. A kérdőív eredményei szerint semleges sportágnak minősülő kosárlabda esetében a férfi szakág teljesítményét kifejezetten élvezetesnek találják a nézők, míg a női kosárlabda élvezhetősége leginkább csak a semleges kategóriába tudott kerülni. Ez azért is érdekes, mert

a női szakág nemzetközi viszonylatban jelenleg eredményesebb, mint a férfi. A röplabda nézettsége leginkább a sportfogyasztók neméhez köthető. Bár a sportág női szakága egyre eredményesebb, mégis úgy ítélnék meg, hogy a nagyobb népszerűsége a férfi sportfogyasztók döntésének köszönhető. Míg a férfi szakág leginkább semleges a nézők számára, a női röplabdát előszeretettel „fogyasztják” a sportot nézők. Érdekes, hogy miközben ez a sportág is látványosabb lehet a férfiak által prezentált formában, mégis az adatok szerint a nők játékát ítélik élvezetesebbnek. Ebben feltehetően benne van az az általános vélemény, hogy a női röplabdajátékosok jellemzően csinosak, amit a testhez tapadó mez és a kispadrág még inkább kiemel. Sőt, a teremröplabdában is már megfigyelhető a szoknya viselete, mely még erősebben kihangsúlyozza a sportolók nőiességét.

Különösen érdekes kérdésnek bizonyult, hogy vajon maguk a sportoló nők hogyan jellemzik saját sportágukat, és ez mennyiben tér el a felsőfokú sportszakember-képzésben tanulók által megfogalmazott véleményektől. Mind a kérdőíves kutatás, mind az interjúk felvétele során megkérdeztem a mintába kerülőket a saját sportágukról és azok képviselőiről. Minden sportág esetében a versenyzők és a sportszakemberek saját sportjukról döntően a pozitívumokat hangsúlyozták, de azért tisztában vannak azokkal a sajátosságokkal is, amelyek ellenszenvet válthatnak ki sportáguk iránt. Ezek közül azokat szűrtem ki, amelyek a vizsgálatom tárgyát képezik.

A női és a férfi válaszadók a küzdősportok területén nagyon eltérően nyilatkoztak, amikor saját sportáguk képviselőinek női és férfi versenyzőit mutatták be. Az interjúk kutatásban a küzdősportoló nők sportjukat technikás, de férfias sportnak jellemezték, mely kitartást, akaraterőt, szorgalmat igényel. Véleményük szerint itt még kisebb is a sérülés kockázata, hiszen az edzések, mérkőzések során testprotektorokat használnak. Tisztában vannak vele, hogy egy, a nők számára társadalmilag kevésbé elfogadott, férfias sportágat űznek, de úgy gondolják, hogy az eredményességhez szükséges jellemvonások – mint például a nagyfokú küzdőképesség, a határozottság – magabiztosabbá teszi őket, és ez a civil életben is segíti céljaik elérését.

Birkózásban a férfiak magukat jó kiállásúnak, nagyon férfiasnak, jóképűnek, izmosnak, jó felépítésűnek ítélték meg, míg a nőket férfiasnak, nem szépnek, széles vállúnak és butának jellemezték. A judós, a jégkorongozó, az ökölvívó és a súlyemelő férfiak magukat jól kidolgozottak, atletikusnak, izmosnak, sportosnak ítélték meg, míg a nőket férfiasnak, rondának, megszállottnak és energikusnak jellemezték. Azt is állítják, hogy kevés az igazán

nőies a jégkorongozó hölgyek között, akik viszont ezt úgy kompenzálják, hogy a civil életben nőiesen öltözködnek. Fordított esetben a nők a férfiakról hasonlóan nyilatkoztak, magukról viszont izlésesnek, kellemes megjelenésűnek találták. Míg a férfiak férfiasnak, a nők inkább nőiesnek találják az ökölvívó versenyző nőket.

A nőies sportokban megjelenő nők az interjúk alapján büszkék arra, hogy sportáguk valóban a legnőiesebbek közé tartozik. Az RG-sek nem tartják szerencsésnek, hogy ma már férfiak is űzik ezt a sportágat. Véleményük szerint ez inkább vicces, mint esztétikus. Ugyanakkor egyöntetűen úgy gondolják, ahhoz, hogy az eredményeket érjenek el sportágukban, átlagon felüli edzésidőben és nagy elszántsággal kell edzeniük, ez pedig rendkívüli kitartást igényel.

A feminin mozgásformákat űző nők sportáguk nőiességét a civil életben is „viselik”; vékony, nyúlánk alkatuk, testtartásuk, hajviseletük árulkodik sportjukról. Attraktív, nőies megjelenésük és az eredményes sporthoz szükséges, sokszor férfiasnak tartott belső jellemvonásaik némiképp ambivalenciát tükröznek.

A kérdőíves kutatásban a három nőiesnek tartott sportágban valamennyire eltérők a vélemények. Ezekben a sportágakban szereplők közül csak nők kerültek a kérdőíves kutatásom mintájába. Eredményeim szerint a ritmikus gimnasztikát űzők és a szinkronúszók a sportágukhoz illően, csinosak, kecsesek, nőiesek, de tinédzser alkatúak, elegánsak, figyelemfelkeltők, férfi társaikat ugyanakkor egészen egyszerűen nőiesnek és homoszexuálisnak titulálják. A műkorcsolyázók csak a sportágban szereplő nőket jellemezték, a férfiakat nem; magukat csinosnak, nőiesnek vélik. Összegezve tehát kijelenthető, hogy a vizsgált feminin karakterű sportágakban a nők az ott szereplő férfiakat megítélésükkel el is ítélik.

A különböző sportágakhoz köthető nemi sztereotípiák megállapítására egy 26 itemből álló Likert-skálás kérdőív-részt alkalmaztam, amelynek segítségével egyrészt egyesével elemeztem az egyes kijelentésekre adott válaszokat, másrészt egy összevont sztereotípiá-indexet hoztam létre. (Az itemekre adott válaszokat standardizáltam, majd a standardizált változókat átlagolva egy változóba vontam össze. Végül az összevont változó alapján öt egyenlő csoportra bontottam a vizsgálati populációt.)

Vizsgáltam azt is, hogy egyes népszerű sportágakat (labdarúgás, kézilabda, kosárlabda, röplabda, vízilabda, valamint jégkorong) mennyire érzik élvezhetőnek a válaszadók, abban az esetben, ha ezeket nők űzik. Ezen belül kíváncsi voltam arra is, hogy a sporthoz kapcsolódó

nemi sztereotípiák befolyással vannak-e ezen női sportágak megítélésére. Szignifikáns eltérést csak a labdarúgásban, a vízilabdánál és a jégkorongnál találtam, ezeknek a sportágaknak a nők általi üzését élvezetesebbnek tartják a kisebb nemi sztereotípiákkal rendelkező válaszadók.

A nemi szocializáció és a sportszocializáció korai szakasza, a sportágválasztás sajátosságai

A gyermekkori szerepviselkedés és a későbbi sportágválasztás között sokszor összefüggés mutatkozik. Első lépésben tehát azt vizsgáltam, hogy különböztek-e a maskulin és a feminin sportokat űző sportolónők gyermekkori tevékenységeikben egymástól, és ha igen, milyen mértékben. Előzetesen úgy gondoltam, hogy a férfias mozgásformákat választó nők gyermekkorát a fiús viselkedés jellemzi, míg a nőieseket választók inkább klasszikus lányos tevékenységformákról számolnak be. Az interjúk során azonban a sportolónők ezt nem erősítették meg, mert nem számoltak be jelentős különbségekről e kérdés kapcsán. Mindkét csoportban egyaránt jellemző volt a „lányos”, illetve a „fiús” játékok megjelenése is a gyermekkorban, utóbbi főként a fiútestvérnek köszönhetően. Testvér hiányában a korai sportágkezdés volt a meghatározó, a csapattársak befolyásolták a gyermekkori játékválasztást. Nem találtam igazi „tomboy”-okat egyetlen sportágban jeleskedők között sem, ugyanis a sportoló nők változatos, nemileg nem sztereotipizálható gyermekkori játékstruktúráról számoltak be.

A sportszocializáció kapcsán tárgyalt szülői indíttatás jelentősége kutatásom során is nyilvánvalóvá vált, hiszen a sport szeretete minden interjúalanyom családjában szinte hagyományként volt jelen. Általában azok a szülők engedékenyebbek a sportágválasztás területén, akiknél az anya férfias vagy az apa nőies sportágot űzött. Ellenkező esetben valamilyen semleges vagy nőies mozgásformát választanak lánygyermeküknek.

Eredményeim szerint az édesanyák azonban nemcsak a sport iránti pozitív attitűdöt „örökítették” át, hanem leánygyermekük sportágának jellegét is: A feminin sportágot űző nők édesanyja fiatalabb korában jellemzően a tornát, szinkronúszást, lovaglást, kosárlabdázást és a balettet űzte, vagy nem sportolt versenyszerűen, csak az édesapa, míg a maskulin sportágakat űző nők édesanyjánál a kézilabdázás fordult elő a leggyakrabban, de számos más sportágban is szerepeltek. A nőies mozgásformák tekintetében minden esetben a szülők választották lányuknak a sportágot, leginkább az anya, de ez nem meglepő, hiszen azt már kora

gyermekkorban el kell kezdeni ahhoz, hogy válogatott szintet érhessen el egy versenyző. A férfias sportok ilyen szempontból más jellegűek, hiszen ide későbbi életkorban és jellemzően már más sportágból érkeztek a gyerekek, kivételt képez a labdarúgás, mert sok lánynál már gyermekkorban első, akár szülő által választott sportágként is megjelenik. Az interjúalanyaimra is ez volt jellemző, mindannyian más sportágak kipróbálása után, a saját döntésük alapján választották végül a különböző maszkulinnak tartott sportokat, sok esetben a szülői akarattal szemben. Ennek megfelelően a család támogatása sokkal kevésbé jelentkezik az utóbbiak körében. Így a sportágválasztás folyamatát vizsgálva markáns különbségeket tapasztaltam.

A nemi szerepekről alkotott vélemények

A nemi szerepek kapcsán elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy a sportoló nők mennyire ragaszkodnak a patriarchális tradíciókhoz vagy éppen utasítják el azt. Miután Magyarországon a nemek közötti egyenlőtlenséget legfőképpen a házimunkával eltöltött idő különbsége jelzi, kutatásom során a sportágak női képviselőit arról kérdeztem meg, hogy véleményük szerint a házimunka mennyiben női kötelezettség, és a férfiakkal milyen arányban osztják vagy osztanák meg saját háztartásukban a teendőket. Miután a ritmikus gimnasztikát és a szinkronúszást űzők életkorukat tekintve nagyon fiatalok, ezért jellemzően saját háztartást nem vezetnek, így megkérdeztem azt is, hogy mennyire tartják követendő mintának az otthon látott, szülők közötti munkamegosztást. Mint válaszaikból kiderült, szüleik otthon többségükben a hagyományos szerepeket követik, vagyis a házimunka jelentős részét a nő végzi. A megkérdezett sportolónők ezzel egyetértenek és követendő mintának is tartják, és bár még nem is vezetnek külön háztartást, párkapcsolatban élés esetén akár a 90%-10%-os munkamegosztást is elfogadhatónak tartanák.

Minden sportágban a nők hasonlóképpen nyilatkoztak, a házimunka elsősorban női feladat, inkább csak azért osztják meg párjukkal a kisebb-nagyobb teendőket, mert a munka és a sportolás mellett kevesebb idejük marad annak elvégzésére. Különösen ott kap ez nagyobb jelentőséget, ahol mindkét fél versenysportoló. A nemi szerepekről alkotott véleményekben nem tükröződött tehát a válaszadók sportjának jellege - sokkal inkább a magyar nők tradicionálisan patriarchális felfogása volt itt is tetten érhető.

KÖVETKEZTETÉSEK

Disszertációmban empirikus vizsgálatom segítségével bemutattam a sportágak és a sportoló nemek sztereotip megítélésének jellemzőit a hazai sportszakma utánpótlásának körében. A kutatásom egyik mintáját alkotó, sportszakember-képzésben tanuló fiatalok véleménye ugyanis meglátásom szerint döntő lehet abban, hogy miként alakul a sportágak rekrutációja a közeli és távoli jövőben. Az empirikus adatfelvételt megelőzően összegeztem a témával foglalkozó sokrétű nyugati, illetve az igen szerény hazai szakirodalmat, majd áttekintettem a kutatás elméleti hátterét, a témához kapcsolódó elméleti keretet. Mindezek segítettek abban, hogy megalkossam multidimenzionális modelletem, kérdéseimet, majd az azokra vonatkozó hipotéziseimet megfogalmazzam a maskulin és a feminin sportágakkal, és a sportoló nőkkel kapcsolatos sztereotípiák hazai specifikumaival és eltéréseivel kapcsolatosan.

Eredményeim igazolták azt a feltételezésemet, mely szerint napjainkra a sportágak nemekhez illeszkedése, így társadalmi elfogadottsága Metheny több mint fél évszázada megalkotott kategóriarendszeréhez képest változott. Metheny 1965-ös elmélete szerint a sportágak egy része társadalmilag elfogadott nőknek, sőt néhány sportágot kifejezetten nőknek valónak ítélt meg (esztétikailag szép, stb), más része viszont egyáltalán nem ajánlott (nehéz súlyok emelése, stb), harmadrészen pedig vannak olyan sportágak, melyek mindkét nem számára elfogadottak. A két szélső csoportba Magyarországon már sokkal kevesebb sportág tartozik, mint fél évszázaddal ezelőtt. A sportágak elfogadottsága hazánkban egyrészt a női sportolók sikerességétől függ, másrészt a sportágban megjelenő női szakágak, és olimpiai megjelenésük is befolyásolja megítélésüket. Így a nőies sportok kategóriájába az eredményeim alapján már csak három sportág került: a műkorcsolya, a szinkronúszás és a ritmikus gimnasztika, míg férfias jellegűnek hét bizonyult: birkózás, judo, ökölvívás, nehéztatlétika, súlyemelés, labdarúgás, jégkorong. Ezen sportágak esetében nem számít az eredményesség sem, megítélésük szerint ezek ma sem nőknek való mozgásformák.

Második hipotézisem, miszerint a maskulin sportágak és az azokban résztvevők megítélésében nem jelennek meg sztereotípiák, de női szakágának létjogosultságát ma is megkérdőjelezi azon tradicionális férfisportoknál, amelyekre a nagyfokú agresszió, illetve extrém fizikai igénybevétel jellemző, részben beigazolódott. Az ilyen jellegű sportágak női szakágának létjogosultságát valóban megkérdőjelezték a sportszakember-képzéseken tanuló, ugyanakkor véleményeikben megjelentek olyan sztereotípiák, melyek szerint a nőket férfias tulajdonságokkal ruházzák fel. Ugyancsak nem nyert igazolást, hogy az extrém fizikai

igénybevételt igénylő sportágak beletartoznak abba a kategóriába, amelyek ma már a nők számára is elfogadottak.

Harmadik hipotézisem, mely szerint a sztereotipizálás a férfiak körében erősebben jelentkezik, mint a nők esetében, és előbbiek erősebben kötődnek a hagyományos nemi szerepekhez is, csak részben bizonyult igaznak. A férfiak szignifikánsan erőteljesebben sztereotipizálnak, melyet sztereotípiaváltozókkal bizonyítottam. Azt is kimutattam, hogy a válaszadó saját sportága befolyásolja sztereotip gondolkodását, sőt ha egy férfi nőies sportágot űz, kevésbé ítélkezik szélsőségesen, illetve ha egy nő férfias sportot választ, szintén enyhébb a megítélése a sportoló társaival szemben. Az eredmények azt is mutatják, hogy a férfiak még ezen sportágak esetében is előítéletesebben nyilatkoznak, mint a nők.

Az előzetes várakozásaimtól eltérően nem tapasztaltam azt, hogy a hagyományos nemi szerepekről alkotott véleményekben különbséget mutatnának a két, úgymond ellentétes póluson elhelyezkedő sportágak képviselői. Mindkét esetben követendő példának tekintik a családjukban is jellemző patriarchális jellegű szerepfelosztást, amelynek egyik fő jellegzetessége a házimunka aránytalan túlsúlya a nők tevékenységrendszerében. A munkamegosztást 70-30 százalékban osztanak el nők és férfiak között, így ebben a vonatkozásban eredményeim csak részben egyeznek meg a korábbi nemzetközi tapasztalatokkal.

El kellett vetnem azt a hipotézisemet, melyben azt feltételeztem, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségű szülővel rendelkező válaszadók körében a sportágakhoz köthető nemi sztereotípiák gyengébbek, mint a magas iskolai végzettségű szülő gyermekei esetén. A férfias sportágak közül az ökölvívás régóta olyan sportágnak számít Magyarországon, amely az alsó és az alsó középosztályból nyeri utánpótlása javarésztét, úgymint a cselgáncs és a birkózás is. A kutatás mintájába került küzdősportot űző nők esetében is ez volt a jellemző, hiszen többségük e rétegekből érkezett, mindössze egyetlen ökölvívó versenyző családja tartozott felsőbb társadalmi réteghez. Itt kell megjegyezni, hogy míg Magyarországon a férfi ökölvívók között a hátrányos helyzetű cigány kisebbségből származók jelentős arányban képviseltetik magukat és a sport mobilitási csatornaként szolgálhat számukra, a nőknél ez nem mondható el. A csapatsportokban és a nőies sportágakban megjelenő versenyzők sem a magasabb társadalmi rétegekből érkeztek, hanem leginkább középrétegből, de vegyesen találhatók gazdagabb és szegényebb családok is a mintában.

Igaznak bizonyult viszont következő előfeltevésem, miszerint a nőies sportágakat általában a szülők választják gyermeküknek korai életkorban, míg a férfias sportágakat a sportoló nők maguk választják több sportág kipróbálása után. A velük készített interjúk során ugyanis kiderült, néhány kiugró példától eltekintve, hogy a sportoló nők a maszkulin sportágakban több sportág kipróbálása után saját maguk döntötték el, hogy ezt a sportágat választják, míg a feminin sportágakba inkább szülői indíttatásra, korai gyerekkorban kapcsolódtak be. Az is bebizonyosodott, hogy a szülő sportmúltja is befolyással volt a gyermek sportágválasztására.

A SZERZŐ TÉMÁVAL KAPCSOLATOS PUBLIKÁCIÓINAK JEGYZÉKE

Béki P. Gál A. (2011). Átütő siker (?) a női sportban: Ringbe lépés Londonban. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 4, 3-6.

Béki, P. (2015). Masculine brave in the feminine winter sports. *Applied Studies in Agribusiness and Commerce (APSTRACT): An internationally recognized journal of business and commerce*. Debrecen. 9, 1-2. 81-86.

Béki, P. Gál, A. (2012). Rhythmic gymnastics vs. boxing: gender stereotypes from the two poles of female sport. *Physical Culture and Sport Studies and Research*, 58, 1. 5-16.

Béki, P. Keresztesi, K. (2017). A sportok királynője női szemmel. *Acta Agraria Debrecenensis*. Debrecen. 72, 25-32.